

Din ve Hayat

TDV - İstanbul Müftülüğü Dergisi

45

2022/1444-Yaz

Boğaziçi

'a

iatgâhlar

Cemâl'in
tecellisini
Boğaziçi'nde
seyretmek

Farklı inançlara sahip insanlar
aynı şehirde "güzel"i yaşarsa

Boğaz'da seyr ü sefer

Boğaz'da niyaz

Boğaziçi'nde fabrika mı?!

Dalları ve yapraklarıyla
Boğaziçi'nin ağaçları

Bir Boğaziçi
müzesi kurabilir
miyiz?

Dalgaların
beşiğinde büyüyen
Boğaziçi edebiyatı

TDV-İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ DERGİSİ

ISSN: 1308-9595

YIL: 15 SAYI: 45 Yaz 2022/1444

Dosya Konusu: Boğaziçi

TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSTANBUL
ŞUBESİ ADINA İMTİYAZ SAHİBİ VE
YAYIN YÖNETMENİ (SORUMLU)
Prof. Dr. SAFİ ARPAGUŞ

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ ve YAYIN
KOORDİNATÖRÜ
Halime YILDIZ

EDİTÖR

Fulya İbanoğlu
fulyaibanoglu@gmail.com

YAYIN KURULU

Dr. Aliye ÖTEN

Büşra Nur GÜLER

F. Hilâl FERİATOĞLU

Mehmet YÜKSEL

Muhammet Gündoğdu

Dr. Şeyma KÖMÜRCÜOĞLU

Şule DÜNDAR

TASHİH

F. Hilâl FERİATOĞLU

MALİ İŞLER SORUMLUSU

M. Fatih SÖNMEZ

TDV İstanbul Şubesi

GÖRSEL TASARIM

Fotografika

KAPAK RESMİ

İstanbul Atatürk Kitaplığı,

Krt. 028708.01

GRAFİK UYGULAMA

ademseneel.com

Basım Tarihi: Temmuz 2022

WEB

istanbulmuftulugu.gov.tr

YAYIN TÜRÜ

Yerel-Süreli

BASIM YERİ ve TARİHİ

TDV Yay. Matbaası

Serhat Mah. 1256. Sokak No: 11

Ostim-Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 364 91 31

İDARE YERİ

İstanbul Müftülüğü Ek Binası

Molla Fenari Mah. Vezirhan Cad.

Çemberlitaş-Fatih/İSTANBUL

0212 526 16 80

Yayınlanan yazıların hukuki-bilimsel
sorumluluğu yazarlara aittir. Kaynak
gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Ücretsizdir.

Bu sayıda...

-
- 4 Boğaziçi'nde Tecelli Eden
Cemâl'i İdrak Edebilmek
Prof. Dr. Safi ARPAGUŞ
-
- 6 Şehir Kuran İnsandan İnsan
Kuran Şehre
Prof. Dr. Ali Karataş
-
- 10 "Belde-i Tayyibe"yi İnşa
Edebilmek
Dr. Esmâ Çetin
-
- 14 İmar ve Islah Medeniyeti
Doç. Dr. Ayşe Esra Şahyar
-
- 18 Boğaziçi'nde Birlikte Yaşama
Kültürünün Fıkıhî Temelleri
Prof. Dr. Ahmet YAMAN
-
- 22 Boğaziçi'nde Gayrimüslimler
Dr. Elif Tokay
-
- 28 Boğaziçi Dergâhları
Mehmet Cemal Öztürk
-
- 35 "Kandilli... hülya tepeler,
hayal ağaçlar... durgun
suda dinlenen yamaçlar"da
gerçekleşen bir söyleşi
-
- 44 Boğaziçi Sahil/Yalı Camileri
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep DEMİRCAN

Boğaziçi Dergâhları

Mehmet Cemal Öztürk¹

Bu yazıda Boğaziçi dergâhlarını tespit sadedinde Rumeli kıyısını Tophane'den başlatıp Karadeniz'e, Karadeniz'den de Anadolu kıyısını Kuzguncuk'ta bitirmek şeklinde bir tahdide gidildi.² Zira Boğaziçi ilçelerinin tüm dergâhları ele alındığı takdirde elli civarında bir sayıya ulaşılacaktır ki bu, yazının hacmini oldukça zorlayacaktır.³

Bilindiği üzere "tekke" ve "dergâh" aynı mânâyâ gelse de "âsitâne" merkez tekkeyi ifade etmektedir ve daha müstemilatlıdır. Bir de "zâviye" tabiri kullanılır ki bu da küçük tekkeleri ifade eder. Ayrıca tekkeler müstakil yapılar olduğu gibi bir kısmı ev-tekke denen türde olup, şeyhin evinin bir kısmını tekke haline getirmesiyle oluşmuş veyahut da camilere vaz'-ı meşihat denilen uygulama ile camileri-mescitleri aynı zamanda tekke olarak kullanmak söz konusu olmuştur.⁴

Boğaziçi Rumeli Yakası Dergâhları

1. Cihangir Âsitânesi

Aynı adla anılan cami ile bir bütün teşkil eden tekkenin bânisi, Halvetiyye tarikatının Cihangiriyye şubesinin kurucusu Şeyh Hasan Burhâneddin Cihangîrî'dir (v.1663). Bu camii ilk defa 1559 yılında Kânûnî Sultan Süleyman; 1552 yılında Halep'te ölen oğlu Cihangir adına Mimar Sinan'a yaptırmıştır. Mimar Sinan eserlerini yaparken yerin hususiyetini göz önünde tuttuğu için camii kârgir kubbe ile değil, "çarpuşa" denilen ahşap kubbe ile örtmüştür. Bu kubbe Ramazan Efendi Camii gibi kurşunla

kaplanmıştı. Camiin hünkâr mahfeli ve yanında bir sıbyan mektebi, zaviyesi ve imareti vardı. Bu manzume altı defa yangın felâketi geçirmiştir. Sadece cami ve türbe günümüze ulaşmıştır.

2. Tophane-Karabaş Tekkesi

Babüssaade Ağası Karabaş Mustafa tarafından XVI. yüzyılda yaptırılmış, müteaddit zamanlarda tamir görmüştür. 1957 yılında temelden yıkılıp, namazgâh, mektep ve zâviyesi üzerinden yol geçirilmiştir. Bilahare 1962 yılında cami yeniden inşa edilmiştir. Zaviye bir Halvetî zâviyesi iken bilahare Kadirî ayinlerinin yapıldığı bazı kaynaklarda yer alır.

Haziresinde medfûnün arasında bânisi ile Kılıç Ali Paşa Camii yazılarının hattatı Demirci Kulu Yusuf Efendi de vardır. Demircikulu Yusuf Efendi, Hattat Ahmed Karahisarî ekolünün son temsilcisidir. Demircikulu, Topçu ocağında/ Tophane-i Amire'de "Ulufeli Duacılık" hizmetinde bulunmuştur. Top dökümü esnasında, ateş yakılmadan evvel ocak başında dua eden kimselere "Ulufeli Duacı" denilirmiş. Bu vazife daha sonra burada bulunan Karabaş Zaviyesi şeyhliğine tahsis olunmuş.

3. Fındıklı-Keşfi Cafer Tekkesi

Fındıklı'da Kânûnî devri Kıbrıs Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın eşi Perizat Hatun tarafından 1575'te Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Mescit-zaviye, türbe, çeşme ve mektepten oluşmaktaydı. Ahmed Paşa'nın yalısının bahçe kısmına yapılmıştır. Zakir Şükrü'nün *Mecmua-i Tekâyâ's*ında "bina-yı tekke 1008/1600" olarak gösterilmektedir. Tekke, Halvetî-Sünbülî tekkesidir. İlk şeyhi Yemenî Hasan Efendi halifesi Hasan Efendi'dir. Bu zatlar hakkında bilgi bulunmamaktadır. Tekkeye adını veren ikinci şeyhi Keşfî Cafer Efendi'dir. Koca Mustafa Paşa Sünbülî tekkesi şeyhlerinden Hasan Adli Efendi'nin halifelerinden olan Keşfî Cafer Efendi (v. 1643) İstanbullu'dur. "Keşfî" mahlası ile söylediği bir hayli ilahileri bulunmakta ise de pek azı günümüze ulaşmıştır. Hatuniye adı da verilen bu yapı topluluğu 1956'da istimlak edilerek tarihe karışmıştır.⁵

Beykoz'da Raûfî Tekkesi diye de bilinen Hafız Mehmed Efendi Dergâh-ı Şerif'inin şeyhi Ahmed Cemaleddin Efendi'nin el yazısıyla tarikatlerin silsilelerine dair bir kâğıt. Sonunda da kendi mührü bulunuyor. (M. C. Öztürk arşivi)

4. Kabataş-Çizmeciler Tekkesi

Beyoğlu İlçesi, Kabataş'ta, Ömer Avni Mahallesi, Meclis-i Mebusan Caddesi'nde, Hekimoğlu Ali Paşa çeşmesinin⁶ önündeki büyük çınar ağacının yanında medfun olan Fatih Sultan Mehmed'in Çizmecibaşısı Mahmud Bedreddin Ağa, tarafından 1498'de inşa ettirilmiştir. Tarihinde geçirdiği tamirler tesbit edilememektedir. 1865'te basılmış olan *Hadikâtü'l-Cevâmi*, fevkânî olan bu mescidin yıkılmış olduğunu kaydeder. Yerine bilahare Sürre Emîni Denizlî Hüseyin Efendi vakfından Halvetî tekkesi kurulmuştu. Evliya Çelebi bu tekkenin deniz kenarında olduğunu kaydettikten sonra, semtin bir mesiresi olduğunu da yazıyor.⁷ Yanındaki namazgâh ve karakol da 1950'li yıllarda yol açılırken ortadan kaldırılmıştır.

5. Dolmabahçe-Çakır Dede/Karaabalı Tekkesi

Beyoğlu ilçesi, Kabataş-Ömer Avni Mahallesi Meclis-i Mebusan Caddesi'nde, Sipahiler

Ağası Emin Ağa Sebil ve çeşmesi bitişiğinde yer alan mescit Çakır Dede adlı bir hayır sahibi tarafından 1688'den önceki bir tarihte yaptırılmıştır. Zamanla harap olan mescit Tersane Emîni Hacı Hüseyin Ağa (v. 1753) tarafından fevkânî (iki katlı) olarak ihya edilmiş, ayrıca bir minber eklenmek suretiyle camiye dönüştürülmüştür.

Neccarzade Rıza Efendi'nin halifelerinden ve Güzelce Kasımpaşa Camii'nin cuma vaizi olan Attarzade Şeyh Mustafa Efendi (v. 1790) mescidin alt katına Halvetî/Sünbülî ve Nakşibendiyye meşihati vaz' etmiştir. Mektep binası ise XIX. yüzyıl sonlarında eve dönüşmüş, mektebin alt katı dükkân olarak kullanılmıştır. II. Mahmud ve II. Abdülhamid dönemlerinde de tamir görmüştür.

Harem ve meşihat meşrutası bölümü 1930'lu yıllarda yıkılmıştır. Diğer bölümler ile mektep ve

sebil 1958'e kadar ayakta kalabilmiş. Bu tarihte mektep ve tekke binası yıktırılmış, sebil binası ve hazîresi ise sökülerek daha geriye taşınmıştır.⁸

6. Beşiktaş-Neccarzâde Rıza Efendi Tekkesi

Neccarzâde Rıza Efendi (v. 1746) 1679'da doğmuştur. Üsküdar'da başladığı tahsilini Beşiktaş'ta Sinan Paşa Medresesi'nde sürdürdü. Bir yandan da hat dersleri alarak bu alanda kendini yetiştirdi. Hüdâyî Âsitanesi şeyhi Yâkub Afvî'nin tavsiyesiyle Celvetî şeyhi Mustafa Fenâyî'ye intisap ederek hilâfet aldı. 1710'da Ruslara karşı ilan edilen gazâyâ katılmak üzere Edirne'ye gitti. Burada Nakşibendi-Müceddidî şeyhi Arapzâde Mehmed İlmî Efendi'nin müridi oldu ve 1711'de hilâfet alarak ertesi yıl İstanbul'a döndü. Bir süre Beşiktaş'taki Sinan Paşa Camii'nde imamlik yaptı. Caminin yanında bulunan ve daha sonra kendi adıyla anılacak olan tekkeyi inşa ederek irşatta bulundu. Tekke daha ziyade Nakşibendîliğe bağlı olmuştur. 1958'de tarihe karışmıştır.

7. Beşiktaş Mevlevîhânesi

İstanbul'daki Mevlevî âsitânelerinden olan tekke, Vezîriâzam Damad Ohrili Hüseyin Paşa tarafından 1622'de halen Çırağan Sarayı'nın bulunduğu yerde kurulmuştur. Gelibolu Mevlevîhânesi'nin bânisi ve ilk postnişini Ağazâde (Yeniçeriağasızâde) Şeyh Mehmed Hakîkî Dede Efendi, kendi mensuplarından olan Hüseyin Paşa'nın ricası üzerine Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin meşihatını da üstlenmiştir. Kaynaklarda belirtildiğine göre Ağazâde Mehmed Efendi her iki meşihati birlikte sürdürmüş, küçük bir yelkenliyle Gelibolu-İstanbul arasında gidip gelerek mukabele günü olan çarşambaları bir hafta Gelibolu'da, bir hafta Beşiktaş'ta geçirmiştir. Bu yelkenlinin bir maketinin tekkenin son günlerine kadar semâhânenin tavanında asılı olduğu söylenmektedir.

III. Selim, Çırağan Sahilsarayı'nı tamir ettirip genişlettiği sırada 1804 yılında Beşiktaş Mevlevîhânesi'ni yeniden inşa ettirmiş, II.

Mahmud aynı sarayı 1836-1838 arasında büyütmek istediğinde Hanım Kadın Mescidi ve Eğribozlu Hacı Ahmed Ağa Mektebi gibi diğer bazı hayır eserleriyle beraber mevlevîhâneyi de yıktırarak arsasını saray arazisine katmıştır. Bu arada Mevlevîhâne bitişikteki Musâhib Abdi Bey Yalısı'na nakledilmiştir. Sultan Abdülaziz, ağabeyi Sultan Abdülmecid'in 1860'da yıktırdığı Çırağan Sahilsarayı'nın yerine eskisinden daha büyük olan bugünkü sarayını yaptırırken 1868'te mevlevîhâne olarak kullanılan yalıyı da yıktırınca Beşiktaş Mevlevîhânesi ikinci defa zarar görmüştür. Bu defa Mevlevîhâne önce geçici olarak Fındıklı'daki Karacehennem İbrahim Paşa Konağı'na, 1870'te de Maçka sırtlarında inşa ettirilen yeni binaya taşınmıştır. Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin devamı niteliğindeki Maçka Mevlevîhânesi de ancak dört yıl ayakta kalabilmiş ve 1874'te halen İstanbul Teknik Üniversitesi Maden Fakültesi olarak kullanılan kışlaya yer açmak için ortadan kaldırılmıştır. O tarihteki postnişin Hüseyin Fahreddin Dede Efendi, ailesi ve dedegânı ile beraber Eyüp Bahariye'de, bahçelerinde aynı yıl Bahariye Mevlevîhânesi'nin yapımına başlanan Hatab Eminî Mustafa ve Hüseyin efendilerin yalılarına taşınmıştır. Bu arada Hasan Nazif Dede'nin naaşı önce Beşiktaş'tan Maçka'ya, sonra Maçka'dan Bahariye'ye, Mehmed Said Dede'ninki ise Beşiktaş'tan Bahariye'ye nakledilmiş, diğer kabirler Çırağan Sarayı'nın bodrumunda kalmıştır. 1987 yılında otel olarak kullanılmak üzere restorasyonuna başlanan sarayın bodrumunda bulunan kabir ve mezar taşları Galata Mevlevîhânesi hazîresine nakledilmiştir.⁹

8. Beşiktaş-Yahyâ Efendi Dergâhı

Yahyâ Efendi (v. 1571) 1495 yılında Trabzon'da doğdu. Babası Şâmî Ömer Efendi Trabzon kadısı iken Şehzade Selim Efendi de Trabzon Sancak Beyi idi. Yahyâ Efendi doğduğu sıralarda Selim Efendi'nin oğlu Süleyman da dünyaya gelmiş ve bilvesile ikisi sütkardeş olmuşlardır. Bilahare İstanbul'a gelerek tahsilini tamamlamış ve medreselerde müderrislik yapmış.

Müdürlükten ayrıldıktan sonra bugünkü dergâhının bulunduğu yeri alarak oraya ve bilahare Anadolu Kavağı'nda mescit-medrese-hamam yaptırmıştır. Beşiktaş'taki tekke, medrese ve türbesini Mimar Sinan yapmıştır. Üveysî olarak tanınan Yahyâ Efendi dergâhında Kadîrî ve Nakşî şeyhleri irşatta bulunmuştur. Son şeyhi Abdülhay (Öztoprak) Efendi (v. 1961)'dir. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dergâhın civarında oluşan kabristana birçok tarikat ehli, devlet ricali, ulema, hanedan ve saray mensubu gömülmüş ve türbenin çevresi, XIX. yüzyılın ikinci yarısında önce Osmanlı üst tabakasının mezarlığına, daha sonra da padişahın aile mezarlığına dönüşmüştür. Türbesinde son dönem Nakşibendî şeyhlerinden ve *Miftâhü'l-Kulûb* isimli eserin müellifi Mehmet Nuri Şemseddin Efendi (v. 1886) de medfundur.

9. Rumelihisarı-Kayalar Mescidi Tekkesi

Mescidin bânisi, daha önce reisü'l-küttâblık da yapmış olan Sultan IV. Mehmet dönemi (1648-1687) Nişancıbaşı Sıdkı Ahmet Paşa'dır. Kabri Eyüp Sultan'dadır. XVII. yüzyılda inşa edilmiş bu yapı tahribata uğrayınca, 1877 yılında Kadîrî şeyhlerinden Niyazi Efendi tarafından yeniden restore edildi. "Kayalar Mescidi", "Şeyh Mehmet Efendi Tekkesi", "Ahmet Sıdkı Efendi Tekkesi" olarak da geçen bu mescid-tekke, 1925'te tekkelerin seddinden sonra terk edildiğinden ve kadro harici bırakıldığından 62 sene kapalı kalmış, çürümüş, harap olmuştur. 1987'de bir hayırseverin yardımı ile ihya edilmiştir. Aksaray-Olanlar Tekkesi Şeyhi İsmail Maşukî'nin kabri haziresindedir.

10. Rumelihisarı-Durmuş Dede Tekkesi

Durmuş Dede Tekkesi, Osmanlı tarihi sürecinde Galata'ya tâbî, Rumelihisarı'nda Bebek Mahallesi Kayalar Mezarlığı'nın sonunda, deniz kenarında, iki katlı bir yapıydı. Tekke, Hasan Zarîfî Efendi (v. 1569) tarafından 1528'de inşa ettirilmiştir. Bu zat Hac yolculuğu sırasında Kahire'de İbrahim-i Gülşenî (v. 1533)'ye bağlandığından bu tekke uzun yıllar Gülşenî tekkesi olarak

faaliyet göstermiştir. Rivayete göre Sultan I. Ahmet döneminde bu tekke postnişin olan Akkırmanlı Ali Baba'nın hemşehrisi Durmuş Dede, kaptan ve gemicileri arasında şöhrat kazanmış, bu sebeple tekke o zamandan itibaren onun adıyla anılmıştır.

Tekke XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Cerrahî tarikatına intikal etmiştir. 1894'te bu tekkenin idaresi kendisine tevdi edilen Şeyh Eşref Efendi burada uzun yıllar şeyhlik yapmıştır. Durmuş Dede Tekkesi, 1938 sonrası Bebek-Rumelihisarı kara yolunun genişletilmesi sırasında yıktırılarak tamamen ortadan kaldırılmıştır.¹⁰

11. Rumelihisarı-Karabaş Tekkesi

Sarıyer, Rumelihisarı Mahallesi Ali Pertek Sokak yanındaki Torlak Fırını Sokak'ta idi. *Mir'at-ı İstanbul*'da Fatih'in hocalarından Karabaş Velî'nin mescidi ve türbesi olduğu nakledilmektedir.¹¹ Halvetiyye'den Üsküdarî Raufî Seyyid Ahmed Efendi'nin halifelerinden Karabaş Ahmet Efendi (v. 1735) buradaki tekkenin ilk şeyhidir. Tabi eski mescit mevcut da oraya mı vaz'-ı meşihat etmiş yoksa yeni bir tekke mi inşa etmiş şimdilik bilemiyoruz. Tekke bilahare Cerrahîliğe intikal etmiştir. XIX. yüzyılda tekke yenilenmiştir. Tekkenin son şeyhi Halil Muhlis Efendi (v. 1942) ise Üsküdar Nasuhî Âsitânesi postnişini Ahmed Kerameddin Efendi'den Halvetî-Şâbanî icazeti almıştır. 1925 sonrasında kendi haline terk edilen yapılar 1947 yılında yıkılmış olup yeri günümüzde arsa halindedir.¹²

12. Rumelihisarı-Nâfi Baba Bektâşî Tekkesi

Rumelihisarı Şehitlik Kabristanı'nı muhafaza ile görevlendirilen dergâhın kurucusu Seyyid Bedreddin Efendi, Hacı Bayram-ı Velî'nin dervîşi olup İstanbul'un Fethi'ne iştirak etmiştir. Tekke haziresinde 1451 ve 1455 tarihlerine ait mezar taşları bulunmaktadır. Tekkenin kurucusu olan Şeyh Bedreddin, İstanbul'un fethi öncesi Akşemseddin ile birlikte buraya gelmiş ve İstanbul'un fethi hazırlıklarına iştirak etmiştir.

Bayramiliğe bağlı olarak kurulan tekkenin zamanla Bektaşiliğe geçtiği anlaşılmaktadır.

Şehitlik Tekkesi İstanbul'da açılan ilk Bektaşî tekkelerinden biridir. Tekkenin bilinen en eski şeyhi Ali Baba'dır. 1826 yılında Bektaşiliğin ilgısıyla birlikte Şehitlik Tekkesi yıktırılmıştır. 1832'de affedilen Mahmud Baba İstanbul'a dönmüş ve tekkeyi yeniden inşa ettirmiştir. Oğlu Nâfi Baba (1860-1912) döneminde tekke en faal dönemini yaşamıştır. Nâfi Baba, 1870 yılında Robert College'in kuruluşuna ön ayak olmuş, tekkenin bazı arazilerini buraya devrederek okulun kurucu heyetinde yer almıştır. Daha sonra Mahmud Bey Baba ve Nüzhet Baba'nın şeyhlik yaptıkları tekke, 1947'de yıkılmıştır. 2015'te restore edilerek, "Boğaziçi Üniversitesi Nâfi Baba Tarih, Kültürel Miras ve Arşiv Merkezi" haline getirilmiştir.

13. Emirân-Haffâf Hüseyin Efendi Tekkesi

Haffâf Hüseyin Efendi Tekkesi, İstanbul'un Emirân semtinde Muvakkithane Caddesi, Emirân Çeşmesi Sokağı'nda yer almakta idi. Ziba Hanım vakfına bağlı olup, 1700 tarihinden sonra kurulduğu tahmin edilebilir. Tekke, Kadirî, Haffâf Hüseyin Efendi tarafından kurulmuştur. Son şeyh, Ahmed Muhyiddin Efendi (Eriçok) (v. 1953)'nin *Derviş Hediyyesi* ve *Gülzâr-ı Kâdirîyye'den Bir Yaprak* isimli iki matbu eseri günümüze ulaşmıştır. *Tuhfe-i Rumi* adlı eserde, Ahmed Muhyiddin Efendi'nin, Kadirîhâne postnişini Ahmed Muhyiddin Efendi ile aynı adı taşımasından dolayı karıştırılmaması için farklı bir zat olduğu, Emirân dergâhının hizmetçisi olduğu belirtilmiştir.¹³

14. Yeniköy İsmail Efendi Tekkesi

Tekke, Yeniköy'ün iç kesiminde, Molla Çelebi Mahallesi'nde, Köybaşı Caddesi, Molla Çelebi Camii'nin yakınındaki Tekke Sokağı'nda, Arpacı Ali Sokak'ta bulunmakta idi. Tekkenin vâkufu, Şeyh İsmail Efendi'nin müntesiplerinden Anadolu Kazaskeri Mehmed Emin Âtîf Efendi'dir (v. 1770). Tekke, Seyyid Ahmed Raûfî'nin halifesi Şeyh İsmail Efendi için

yaptırılmıştır. Şeyh İsmail Efendi, 1771'de vefat etmiş ve tekkenin haziresine defnedilmiştir. Beykoz Hafız Efendi Tekkesi şeyhi Tefvîk Efendi (v. 1887)'nin oğlu Ahmed Raufî Efendi (v. 1898), 1958'de hamamı ile birlikte yıktırılıp yeri park yapılan Molla Çelebi Camii'nin imamlığını yapmıştır.¹⁴ Son vekil şeyhlerinden biri Hacı Arif Bey'in talebelerinden Mustafa Servet Efendi (v. 1918)'dir. Tevhidhânesi yıkılan tekkenin hazire ve meşrutası günümüze intikal etmiştir.¹⁵

Anadolu Yakası Dergâhları

1. Anadolu Kavağı-Yuşa Tepesi Dergâhı

Anadolu Kavağı'nda yer alır. Bölge daha önce Zeus tapınağına ve Hagios Michael kilisesine de ev sahipliği yapmış fakat bu yapılar deprem esnasında yıkılarak günümüze kadar ulaşmamışlardır. Sultan Süleyman Vakfı'na bağlı olan bu yerde 1755 yılında bir mescit yaptırılmış ve Yûşa (a.s.)'a ait olduğuna inanılan mezarın etrafına koruma amaçlı bir duvar örülmüştür. Sonraki yıllarda Hz. Yûşa Camisi bir yangın geçirmiş fakat Sultan Abdülaziz döneminde ilk haline uygun olarak yenilenmiş ve gerekli bakımı sağlamıştır.¹⁶ Son döneme kadar Nakşî şeyh ve türbedarlar görev yapmıştır. Mescit ve haziresi mevcuttur.

2. Macar Kalesi Câmii ve Zâviyesi

Tokat Köşkü'nün yanında Mâ-i Cârî denilen mesire zamanla Macar Bahçesi adını almış, Yûşa Tepesi'nin sahile indiği buruna Macar Burnu, hatta Yûşa Tabyası'na Macar Tabyası veya Macar Kalesi denilmiştir. Boğaz'daki diğer kale ve tabyalarda olduğu gibi Macar Kalesi'nde de bir cami bulunmakta ve bu caminin görevlilerinin maaşları Hamidiye Vakfı'ndan karşılanmakta idi.

Cerrâhiye'den Morali Mehmed Efendi'ye intisab eden Mehmet Şakir Efendi (v. 1849) Macar Kalesi kitâbeti vazifesinde bulunmuş ayrıca bu civardaki askerlerin kitâbet görevi de kendisine verilmiştir. Bu sebeple kendisine Kavaklı Şakir Efendi denmiştir. Fransızlara karşı savaşmak üzere Mısır'a giden askerler arasında yer almış, dönüşünde Macar Kalesi

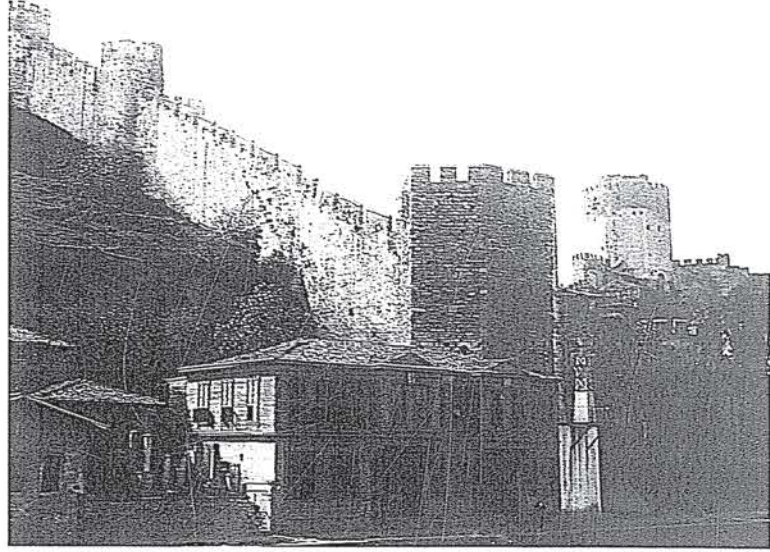
Camii imamlığına atanmıştır. Bu arada vefat eden şeyhinin yerine gelen Sirkeci şeyhi Hâfız Ahmed Efendi'den 1807'de hilafet almıştır. İmamı olduğu Macar Kalesi Camii'ni aynı zamanda bir zâviye haline getirmiştir. Sonradan Fatih'te Kumrulu Mescid'deki Sertarıkzâde Salı Tekkesi'nin şeyhliğine getirilmiş ancak Anadolu Kavağı'ndaki vazifesine devam ettiğinden dolayı yerine vekil atamıştır. 1240/1824-25 yılında yeniçeriliğin kaldırılmasıyla birlikte Bostancıyân askerinin lağvedilmesi üzerine Macar Kalesi'ndeki görevinden ayrılarak Fatih Kumrulu Mescid Tekkesi yanına taşınmıştır. Kendisinden sonra halifesi Hasan Birrî (v. 1852), bir iki zatın şeyhlik yaptığı kaynaklarda kaydedilmiştir. Mescidin günümüzde bulunduğu tespit edilememiştir.

3. Beykoz-Hâfız Mehmet Efendi Tekkesi

Beykoz, Merkez Mahallesi Karacaburun Caddesi (günümüzde Kelle İbrahim Caddesi), 43 numara üzerinde kurulan tekke, 377 ada 27 parselde bulunmaktadır. Halvetiliğin Ramazâniyye şubesinin bir kolu olan Üsküdar'daki Raûfî Âsitânesi'nin bir şubesi olmak üzere Şeyh Hâfız Mehmed Aziz Efendi tarafından kurulmuştur. 1918 tarihinde İstanbul tekkeleri Meclis-i Meşâyih tarafından merkezlere ayrılmıştır.¹⁷ Beykoz tekkelerinin Meclis-i Meşâyih'e karşı sorumlu oldukları merkez tekke Hâfız Mehmed Efendi Tekkesi olmuştur. Bağlı tekkeler, şeyhleri ve bağlı bulundukları tarikat ise şöyledir: Şeyh Süleyman Efendi Tekkesi, Halvetiyye; Şeyh Çayır Tekkesi, Rifâiyye; Yûşa Tekkesi, Nakşibendiyye; Emin Efendi Tekkesi, Atâullah Efendi Tekkesi ve Rûmî Mehmed Efendi Tekkesi, Nakşibendiyye.

Tekkelerin seddinden sonra, 1930'lu yıllarda yol genişletilmesi sebebiyle sağlam haldeki kârgir tekke binası yıktırılmıştır. Arsası iki parsel haline getirilerek, hazirenin bulunduğu parsel vakıflarda kalmak suretiyle, harem kısmının da yer aldığı parsel satılmıştır.

Tekke binası son dönemde rekonstrüksiyon çalışması tamamlanarak 2021'de kültür merkezi olarak ihya edilmiştir.

Hisar'ın önündeki iki katlı yapı bugün bulunmayan Durmuş Dede Tekkesi'dir. (Kaynak: *Konstantiniyye'den İstanbul'a : XIX. Yüzyıl Ortalarından XX. Yüzyıla Bağazı'nın Rumeli Yakası Fotoğrafları*, haz. M. Sinan Genim, c. 2, Suna ve İnan Kırâç Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 451)

4. Atâullah Efendi Tekkesi/Ubeydullah Efendi Tekkesi

Mihrâbâd Korusu yakınında, Kanlıca Mahallesi, Fıstıklı Bayır Yokuşu'ndadır. Tekke, Nakşî- Kâsânî şeyhi Mehmed Atâullah Efendi tarafından kurulmuştur. Atâullah Efendi 1789 senesinde vefat ettiğine göre yapı, XVIII. asrın ortalarında inşa edilmiştir. İkinci şeyh Amasyalı Ubeydullah Efendi, bâninin damadı olup tekke ile alakalı bir vakfiye tanzim etmiştir. Tekkede 1870'e kadar Nakşî, 1870-1910'lu yıllar arası Halvetî-Şa'bânî sonra tekrar Nakşibendî şeyhler görev yapmıştır. 1925'ten sonra harap olan tekke, 2010 senesinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiş, camii 2012'de ibadete açılmış, 2013 tarihinde Vakıflar tarafından Beykoz Belediyesi'ne tahsis edilmiştir. Günümüzde ise Bilim Kültür ve Sanat Derneği'nin (Biksad) Kanlıca Şubesi ve Efe Hazretleri Vakfı'nın merkezi olarak kullanılmaktadır.

5. Rûmî Mehmed Efendi Tekkesi/Nazif Dede Tekkesi

Anadoluhisarı'nda, Otağtepe Ayazma Caddesi, Setüstü Sokağı'nda bulunmaktadır. Tekkenin bânisi Mehmed b. Ali b. Abdullah'dır. Kendi evini tekkeye çevirmiş ve 1797 tarihinde bir

vakfiye düzenlemiştir. Rûmî Tekkesi'nden günümüze hiçbir şey kalmamıştır. Yapının üzerinde yer aldığı 54 ada 78 parsel, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi'nin (İSKİ) malı olarak gözükmektedir. Aynı adada Mihrişâh Valide Sultan'ın Otağtepe namazgâhı bulunmaktadır.

6. Çengelköy Şeyh Nevruz Mescit Tekkesi

Üsküdar Çengelköy'de Havuzbaşı Sokak ile Mehmet Gümüşay Sokak'ın arasındadır. Hacı Kâmil Efendi tarafından 1855'te Orta Asya'dan gelen dervişlerin ikameti amacıyla yaptırılan Havuzbaşı (Şeyh Nevruz) Tekkesi, kaynaklarda Afganî Kalenderhânesi, Özbekler Tekkesi ve Havuzbaşı Tekkesi olarak da anılır. 1884 tarihli bir belgede Nakşibendiyye'ye, 1890 tarihli Mecmûa-i Tekâyâ'da ise Kâdiriyye'ye bağlı olduğu kaydedilmiştir. Sultan Vahidüddin'in Hazinedar Ağası Mukbil Ağa tarafından 1920'lerde yenilenmiştir. Tekkenin son şeyhi Mehmet Nureddin Artam (v. 1958)'dir. Mehmet Akif Ersoy, bazı kaynaklara göre İstiklâl Marşı'nın bir bölümünü bu camide yazmıştır. Cami 1985 yılında Çizmece Ailesi tarafından restore edilmiştir.

7. Beylerbeyi Bedevî Tekkesi

Beylerbeyi, İstavroz deresi, Abdullah Ağa Mahallesi, Bedevî Tekkesi Sokağı'ndadır. Tevhidhâne, haremlik, selâmlık, mutfak, türbe ve sarnıç bölümlerinden günümüze pek azı kalmıştır. Dergâhı Seyyid Hüseyin Hıfzı Efendi 1855'te kurmuş ve dergâhın ilk şeyhi olmuştur. Son şeyhi Seyyid Mahmud Said (Gülman) Efendi (v. 1963)'dir. Restore edilen tekke 1987'de İstanbul Eğitim Vakfı'na tahsis edilmiştir. ☞

NOTLAR

- 1 Araştırmacı, yazar.
- 2 M. Tayyip Gökbilgin, "Boğaziçi/Tarih", *DİA*, VI, 251.
- 3 Bu çalışmada, bahsedilen dergâhlarla ilgili bilgiler hususen, *DİA*'nın ilgili maddelerinden, Necdet Yılmaz'ın hazırladığı *Beykoz Tekkeleri*, Salim Yorgancıoğlu'nun *Üsküdar Dergâhları*, Mustafa Özdamar'ın *Dersaadet Dergâhları*, M. Akif Köseoğlu'nun

İstanbul'un 100

Tekkesi kitaplarından derlenmiştir.

- 4 Cami ve mescitlere vaz'-ı meşihat bir vakıa olsa da ne sebeple ve nasıl uygulandığı pek tartışılmamıştır. Tekke açmanın bir fonksiyonu da it'âmu't-taâm yani fukarayı doyurmaktır. Buna imkanı olmayan hulefa tekke açmaya teşebbüs etmişlerse de sabit bir geliri-vakfı olmayan tekkeler bu sefer sürekli evkaf nezaretinden yardım talebinde bulunmuşlardır. Arşiv belgeleri incelenerek hangi tekkelerin ihtiyaç arzettikleri tesbit edilebilir.
- 5 İ. Fazıl Ayanoğlu, "İstanbul'da Yola Kalbedilen Cami Vesaire", *Vakıflar Dergisi*, 1969, VIII, 330-332.
- 6 1732 yılında sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa tarafından yaptırılan, suyu Taksim suyu tesislerinden gelen çeşme Kabataş set üstünden, 1958 yılında bugünkü yerine taşınmıştır.
- 7 <https://kulturenvanteri.com/yer/cizmecibasi-bedreddin-mahmud-aga-kabri/#16/41.033429/28.991814>
- 8 M. Baha Tanman, "Karaabalı Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, IV, 438-439.
- 9 M. Baha Tanman, "Beşiktaş Mevlevihânesi", *DİA*, İstanbul, 1992, V, 553-554.
- 10 Fahri Maden, "Arşiv Belgeleri ve Vakıf Kayıtları Işığında Durmuş Dede Tekkesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı*
- 11 M. Raif, *Mir'at-ı İstanbul*, İstanbul, 1896, s. 274.
- 12 M. Akif Köseoğlu, İstanbul'da Faaliyet Göstermiş Halvetî-Şabânî Tekkelerinin Günümüzdeki Durumu, I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu, Kastamonu, 2012, II, 363-378.
- 13 CSR Arşivi, Dosya no: 192; Revnakoğlu, Cemâleddin Server, "Tarikatlerin Tarihine Toplu Bir Bakış, Kadiriğin İstanbul'a Gelişi ve Yayılışı", *Yeni Tarih Dünyası Dergisi*, 26 Kasım 1953, I, 6; M. Cemal Öztürk, "Haffâf Hüseyin Efendi Tekkesi Şeyhi Mirgunlu Ahmed Muhyiddin Efendi ve İki Eseri", *İznikli Gönül Adamı Eşrefoğlu Rumi Sempozyumu-Bildiriler*, İznik Belediyesi Yay., Bursa, 2010, ss. 65-74.
- 14 1534 yılında yaptırılan camiinin banisi Şeyhülislam Zembilli Ali Efendi'nin oğlu Fâzıl Efendi'dir.
- 15 M. Cemal Öztürk, *Cerrâhîlik*, İstanbul, 2018, s. 341.
- 16 Yûşâ (a.s.) Hz. Musa zamanında yaşamış ve Kudüs'ü fethetmiştir. Mezarı da Kudüs civarında olsa gerektir. İstanbul dışında, Halep veya Nablus yakınlarında Maara Şehrinde, Ürdün/ Salt'ta ve Gaziantep'te Hz. Yuşa (a.s.) makamı vardır.
- 17 Bu durum sadece Beykoz için değil, diğer ilçeler için de söz konusudur. Bkz. Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, V, 27.